

Primer etnološke rekonstrukcije slovanskih mitskih motivov iz folklornega gradiva¹

Uvod: značilnosti slovanske mitologije

Ivanov in Toporov slovansko mitologijo opredelita kot celoto mitoloških predstav starih Slovanov (Praslovanov) v času njihove enotnosti, torej do konca prvega tisočletja našega štetja (Ivanov, Toporov 1989: 1006). S selitvami Slovanov je tudi slovanska mitologija razpadla v ločene krajevne variante, ki pa so dolgo ohranile temeljne značilnosti slovanske mitologije. Variante slovanske mitologije, ki jih navajata avtorja, so: mitologija baltskih Slovanov (zahodnoslovanskega plemena na severu med rekama Elbo in Odro); mitologija vzhodnih Slovanov (plemenski središči Kijev in Novgorod); domnevajo tudi o obstoju južnoslovanske različice na Balkanu in zahodnoslovanske različice na poljsko-češko-moravskem območju (ibid.).

Gimbutas navaja tri dejavnike, ki so bistveno zaznamovali slovansko mitologijo:

1. Stari Slovani so se začeli opismenjovati šele po prihodu krščanstva v 9. stoletju. Zato poganske literature in pisnih virov o njej ni. Poganska religiozna in mitološka tradicija je ohranjena v ustnem in folklornem izročilu: v ljudskih pesmih, pripovedkah, epih, legendah in običajih. Zapisana je tudi v cerkvenih kronikah, letopisih, analih in pridigah zoper poganstvo, kjer so opisani templji, idoli in prakse. Vendar se je pri teh virih treba zavedati, da so bili njihovi avtorji tudi uničevalci slovanske poganske tradicije. Kot omenjata Ivanov in Toporov, je širjenje krščanstva v slovanskih deželah pomenilo konec

¹ Članek je nastal v okviru seminarja *Slovanska mitologija, ki ga je leta 1996/97 vodil prof. dr. Vitomir Belaj na ljubljanski Filozofski fakulteti na oddelku za etnologijo.*

² *Več o slovanski mitologiji* glej v Mallory 1989; Gimbutas 1974; Jakobson 1972.

³ *O etnološkem pristopu k mitu skozi slovensko folkloro gradivo* glej tudi Goljevšček 1982: predvsem str. 85-177.

uradnega obstoja slovanske mitologije. Močno je prizadelo predvsem njene najvišje ravni, saj so bogovi te ravni postali negativni liki ali pa so se morali poistovetiti s krščanskimi svetniki, kot npr. Perun s svetim Ilijem, Veles s svetim Vlasom in Jarila s svetim Jurijem. Nižje ravni slovanske mitologije pa so bile precej bolj trdne in so oblikovale zapletene zveze z vladajočo krščansko religijo (Ivanov, Toporov 1989: 1012).

2. Na slovansko mitologijo so močno vplivali stiki s sosednjimi ljudstvi, še posebej z indo-iranskimi. Ta vpliv se kaže v skupnih korenih besed religioznih besedil.

3. Najpomembnejši dejavnik pa je dediščina mitoloških podob baltske, keltske, grške in druge evropske mitologije. Slovanska mitologija je namreč ohranila zelo stare predindoevropske podobe, tipične za poljedelske, matrifokalne in matrilinuarne kulture. Ta del vsebine slovanske mitologije imenujejo staroevropska. V slovanskem poganstvu, kot ga opisujejo krščanski misionarji, prevladujejo moški bogovi indoevropskega izvora. Njihova imena in funkcije je mogoče rekonstruirati s primerjalno indoevropsko mitologijo in lingvistiko. Ti bogovi pripadajo patriarhalnim, vojaškim ljudstvom evrazijskih step, ki so nadvladali staroevropsko kulturo v 3. tisočletju pred našim štetjem (Gimbutas 1987: 354).

Slovanska mitologija tako vsebuje več ravni:

1. staroevropsko raven, ki ima korenine v neolitski kulturi;
2. indoevropsko raven, izpeljano iz patriarhalne kulture evrazijskih step;
3. krščansko raven, v kateri se poganski prototipi mešajo s krščanskimi liki, pri čemer nastaja fenomen "dvojnere".²

Prvi ohranjeni pisni viri so iz 6. stoletja, v katerih je bizantinski zgodovinar Prokopius opisoval, kako slovanska plemena obožujejo boga Gromovnika. Potem do 10. stoletja ni nobenih zanesljivih virov. Na vzhodnoslovanskem območju je zabeležen panteon, ki ga je leta 980 vzpostavil knez Vladimir, ki pa je nekaj let kasneje poganska božanstva uničil in nasilno pokristjanil ljudstvo Kijeva (ibid: 355).

Najbolj zanesljiv vir o religiji zahodnih Slovanov je zagotovil Otto, škof Bamberga v 12. stoletju, čigar vojno s slovanskimi poganskimi bogovi v severni Nemčiji so opisovali trije biografi: Ebbo, Herbord in Monachus Prieflingensisi (ibid.).

Pisnih virov o južnoslovanski mitologiji pa tako rekoč ni, zato je rekonstrukcija njihove mitologije mogoča le na podlagi folklornih motivov, lingvističnih rekonstrukcij in arheoloških ostankov.³

Predkrščanske prvine v belokranjski ljudski pesmi o sv. Juriju (Štrekljeva pesem št.629)

V nadaljevanju bomo torej kot praktičen prikaz etnološkega pristopa k mitu analizirali belokranjsko pesem iz Adlešičev *Sveti Jurij*

ubije zmaja in reši kraljevo hčer, med drugim objavljeno tudi v Štrekljevih *Slovenskih narodnih pesmih*. Štrekljev pripis k pesmi nas napelje k primerjavi s pesmijo fra. Frana Radmana *Pisma od Bosne i svetoga Jurja* iz pesmarice fra. Andrije Kačiča Miošiča *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Pesmi presenečata po medsebojni podobnosti. Belokranjska različica je sicer tipična ljudska pesem; je kratka, jedrnata in preprosta, nemogoče je definirati čas nastanka in avtorja. Hrvaška varianta pa je avtorska pesem, za katere snov je pesnik vzel krščanski motiv Svetega Jurija. V obeh pesmih so očitni mitski, poganski in krščanski elementi, zato bo analiza imela več ravni.

V prvem delu analize bo prikazana zgodovina pojavljanja obeh pesmi in njunega motiva v pisnih virih. S primerjavo obeh pesmi pa se bo izkristaliziral njun medsebojni odnos, morebitna povezanost in odvisnost.

V nadaljevanju bo treba analizirati različne plasti pesmic, pri čemer bodo najprej prišli do izraza mlajši, krščanski elementi. Kot vemo, se je krščanska kultura v pogansko infiltrirala na več načinov: z uničevanjem poganske kulture, z zabrisovanjem, torej s postavljanjem krščanskih tem, praks, spomenikov in oseb čez poganske predhodnike in s tem skrivanje, prekrivanje in odpravljanje poganske kulture ter s popačenjem, ki pomeni temeljito spremembo prvotnega pomena (Le Goff 1986: 252,253). Jarylo ali Jurij, ki je bil pomemben praslovanski mitski lik s koreninami v indoevropskem božanstvu vegetacije in je kot tak še danes prisoten v ljudskih običajih, je interferiral s krščanskim svetnikom Georgiusom. Prav njegova legenda nam bo poleg poznavanja nekaterih arhaičnih struktur pomagala pri odkrivanju krščanskih elementov v analiziranih pesmicah.

Pričujoči pesmi, predvsem pa belokranjska, sta bogati z motivi, ki jih ne moremo interpretirati v povezavi s krščanstvom. Zato predvidevamo, da gre za arhaične motive, ki jih bomo poskušali identificirati na podlagi Katičičeve in Belajeve rekonstrukcije fragmentov praslovanskega mita o bogu plodnosti. Omenjena avtorja rekonstruirata praslovanski mit na podlagi frazeološke strukturiranosti folklornih besedil in v njih vsebovanih arhaičnih elementov. V tem delu analize imamo torej že opraviti s praslovanskimi poganskimi mitskimi elementi.

Rezultat pričujoče analize se pokaže v nekaj ambivalentnih elementih, ki jih vsebujeta slovenska in hrvaška pesem o svetem Juriju. Ambivalentnost teh elementov je v tem, da vsebujejo poganski, mitski, pozabljen pomen in hkrati njegovo krščansko variacijo.

Historiat belokranjske in Radmanove pesmi o svetem Juriju ter njun medsebojni odnos

Legenda o pobožnem vitezu, konjeniku sv. Juriju, ki je ubil zmaja in rešil kraljevo hčer pred njim, je v literarni obliki nastala v

11. stoletju in je med drugim vključena tudi v znamenito, v latinščini pisano de Voragienovo zbirko hagiografij *Legenda aurea*. Legenda je bila poznana tako na vzhodu kot na zahodu (Bošković-Stulli 1978: 81).

V glagolskem pesništvu je legenda *Pisan Svetago Jurja* ohranjen v rokopisu skupaj s še devetimi pesmimi v prvi hrvaški pesniški zbirki, ki je del glagolskega kodeksa iz leta 1380, poznanega kot *Pariški kodeks* oz. *Code slave no. 11* pariške Nacionalne knjižnice (Hercigonja 1975: 170).

Literarni zgodovinarji predvidevajo, da je bila pesem predno je bila zapisana, že prisotna v ustnem izročilu. Sicer pa so junaške epske pesmi o junaku, ki tako kot Jurij reši kraljevo hčer pred zmajem ali kako drugo pošastjo, globoko zakoreninjene v ustni poeziji balkanskega prostora. Komunikativni ljudski značaj srednjeveške književnosti je povzročil veliko odmevov v ustnem izročilu. Zato je začetni izvor pogosto težko prepoznati. Nabožna vsebina se je ali preobrazila ali je izgnila.

Slovensko različico pesmi o Juriju in zmaju je zasledil župnik adlešičke fare v Beli krajini Ivan Šašelj. Narekovala mu jo je Marija Skube iz Adlešičev leta 1887, objavil pa jo je istega leta v *Slovanu VI*. Šašelj je pesmico naslovil *Sv. Jurij ubije zmaja in reši kraljevo hčer* in jo je objavil tudi v *Bisernicah* leta 1906. Štrekelj je pesem povzel iz Slovana in jo uvrstil v prvi del svoje zbirke *Slovenske narodne pesmi*.

Štrekljev pripis k pesmi se glasi: "*Pesem podobne vsebine, kakoršna je sprednja št. 629, je zapisal že starec Milovan; primeri zadnje pesem zbirke Razgovor ugodni naroda slovinskoga.*" (Štrekelj 1895: 593). Zadnje pesmi iz Kačičeve pesmarice *Razgovor ugodni naroda slovinskog* sicer ni napisal "starec Milovan", s katerim je Štrekelj mislil na Kačiča, temveč fra. Frane Radman.

Fra. Frane Radman, ki se je zgledoval po priljubljenem hrvaškem pesniku fra. Andriju Kačiču Miošiću, je v pesmi *Pisma od Bosne i svetoga Jurja* prevzel temo legende in krščansko vsebino veliko bolj poudaril, kot je bila poudarjena v srednjeveški *Pisan Svetago Jurja*. Svojo verzijo pesmi je objavil leta 1762 v knjižici z naslovom *Život sv. Jurja*. Pesem je napisana za preprosto ljudstvo, Jurijevo junaštvo in pripadnost krščanski veri pa sta v njej močno poudarjena.

Radmanovo pesem je leta 1801 fra. Ante Puharić uvrstil v četrto, posthumno izdajo Kačičeve pesmarice *Razgovor ugodni naroda slovinskog*.

Primerjava obeh pesmi – poudarjeno tiskane vrstice kažejo na istovetnost ali vsaj izredno podobnost vrstic v obeh pesmih – nam pokaže naslednje:

Radmanova

**Veseli se, Bosno, zemljo ravna,
Koja no si na glasu od davna,
Eto tebi lipo premaliče,
S premaličem Jurjev danak igje,–**

*Koga slaviš odkad si postala
I krščansku viru zapoznala:*

Tebi nosi ugodne darove,

Tihe rose, zelene dubrave.

Žarko će te sunce ogrijati,

Po planinam snizi okipniti:

Procvašće ti cviče po poljanam,

U bostanu ružica rumena.

Prolitnje će ptice doletiti,

Po zelenoj gori propivati:

I još će ti veča radost biti,

Koju će ti Jurjev dan doniti.

Raduje se sva zemlja slovinska,

Koja no je majka od junaka,

Jere Jurja voevodu štuje,

Koji no je iz Kapadoćie.

Buduć Jure roda vitežkoga,

On pogubi zmaja ognjenoga

U Libii kod Sirene grada,

Grad izbavi od velika jada.

Tu duboko jezero bijaše,

Zmaj nemili u njem pribivaše,

Ter junake ždere oružane

I još dobre konje osedlane.

Strahovita ta aždaja biše,

Iz jezera glavu podizaše:

Strahovito pram gradu zviždaše,

Svemu gradu straha zadavaše.

Od strahote i nevolje ove

Grad joj daje mite i darove:

Na dan ovcu i mladu divojku,

Ne gledajuć ucviljenu majku.

A kada joj mita ne davaše,

Aždaja ga sama uzimaše,

Jer skakaše gradu na bedene,

Čini padat mrtve na stotine.

Vas se Širen redom obredio

Pak je redak kralja dohodio,

Da on daje čercu jedinicu,

Ka imaše biti za kraljicu.

Da t' je, brate, bilo poslušati,

Belokranjska

**Veseli se, zemlja Bosna ravna,
Koja jesi na glasu od davna
Vsu krščansku vjeru razpoznala.**

Eto tebi lipo premaliče,

Premaliče, dan te Jurjev išče.

Kaj če tebi Jurjev dan donesti?

Tihe rose, dubrave zelene;

U planini snegi prekopnijo,

I po šipku rožice procvišu.

Zmaje leži u tomutni jezери,

Iz jezeri glavo podiguje,

Proti grada milo rozijuje,

Proti grada kralja širinskega,

Kralje nema sina nijednega,

Samo jedno čerčico jedino,

More je dat' zmaju za deseto.

Širenskoga kralja pogledati,
Kako cvili i suze proliva,
Kako ćercu žali i celiva:
“Ajme meni, draga ćerce moja!
Kud mi ode lipa mladost tvoja?
Kuda će mi bilo lice tvoje?
Kad te, ćerce, mišljah okruniti
I na misto moje ostaviti,
Onda mi te valja izgubiti
I za tobom suze prolivati.
Kako ću te, ćerce, prigoriti,
Komu li ću krunu ostaviti?
Ah, prokleta aždajo nemila,
Teško ti si mene ucivilila!”
Kada se je kralju naplakalo,
Lipo svoju ćercu obukao,
Svu u biser i drago kamenje,
Kako da je za kralja udaje.
Pak iz dvora ćercu izvodio,
Suze roneć ćerci govorio
“Hodi s Bogom, drago dite moje
Eto vrime od udaje tvoje!
Moli, ćerce, Akorona boga,
Akorona pomoćnika tvoga,
Nebi li ti u pomoći bio,
Od nemila zmaja izbavio!
Eto sam te lipo zaodio,
Tvoje ruho nate postavio:
Prsten, zlato i kamenje drago,
U komu je nebrojeno blago.
Al’ bi, ćerce, za te prigorio,
Sve kraljestvo moje poklonio,
Kada bi te moga’ odkupiti,
Od nemila zmaja izbaviti.
Vodi sobom širensku gospodu,
Neka tebi za divere budu:
Za jengije širenske gospoje,
Nek te prate, drago dite moje!”
Ode jadna ćerca priko grada,
I oko nje širenska gospoda:
Vas je Širen na plač probudila,
Ter svak cvili od velika mila.
Priliva se svila na divojci,
Vijaju se zlatni burundžuci,
Svitli joj se devet prstenova,
Svaki valja po devet gradova;
A na pasu od zlata suhoga

Kad je šalje u žno polje ravno:
“Ajme meni! dete moje drago,

Kamo oče belo lice tvoje,
Kamo, čedo, bele ruke tvoje?”

Šetala se po žnem polju ravnem
I za sobom jagnješče peljala.

Dragi kamen jedan do drugoga;
 Na vratu joj dva svitla gjerdana
 Od bisera iz istočnih strana.
 Na čelu joj alem-kamen staše,
 Koji kako žarko sunce sjaše,
 Tereme da na se ni gledati,
 Nit' se može cinom prociniti.
 Divojka je i od sebe lipa,
 Mlagjana je i visoka kipa:
 Kud se godir ona okretaše,
 Na sve strane svitlost udaraše.
 U ruci joj cvitak od liljana,
 A uz liljan kita vesligjena,
 Za zlamenje, da je dievojka,
 Dievojka, žalostna joj majka!
 Priko grada cvilec putovaše,
 Koga srita, svakog' pozdravljaše,
 A po svakom starca babu svoga,
 Babu svoga, kralja širenskoga.
 Da bi srce od kamena bilo,
 Od mila bi suzami prolilo;
 Al' nemili zmaje ne hajaše,
 Nego mita od grada htijaše.
 Kad zelenom jezeru dogjoše,
 Tu se skupa grozno naplakaše,
 Pak divojku cvilec ostaviše,
 A gospoda natrag pobigoše.
 Al' koji je stvorio nebesa,
 Hoti svoja ukazat čudesa,
 Po svom slugi Jurju voevodi,
 Koji s Bogom posve vrime hodi.
 Bog učini, da tuda izagje
 I da plačnu dievojku nagje;
 Božju joj je pomoć nazivao:
 "Božja pomoć, gizdava divojko!"
 Al' divojka suzama obara,
 Podvív ruke, Jurju odgovara:
 "Biž', delijo, glavom brez obzira,
 Nije nami ovdi razgovora!
 Sad će izać zmaje od proždora
 Iz onog zelenog jezera,
 Ter će sa mnom proždrieti i tebe:
 Biži, jadan, ter sahrani sebe!"
 Al' joj veli voevoda Juko:
 "Muč', ne boj se, gizdava divojko!
 Hoćeš poznat Boga velikoga,
 A ostavit Akorona tvoga?

Sestal je je svečeni Juraje.

Još ji veli svečeni Juraje:

"Kaj se plačeš, lijepa devojka?"

"Ne pitaj me, neznani delija!

Moram čekat' zmaja vodenoga,

Ja ću biti njemu za deseto."

"Nisem ti ja neznani delija,
 Neg' ja jesem svečeni Juraje.

**Hoćeš moju viru virovati
I mojim se krstom prikrstiti,
Ja ću tog zmaja pogubiti,**

*I od njega tebe izbaviti.”
Kad divojka riči razumila,
Svetom Juri tiho besedila:
“Kad su tebi to dala nebesa,
Da moš’ taka činiti čudesa,
Da ćeš ljuta zmaja pogubiti,
I od njega mene izbaviti,
Ja ću tvoju viru virovati
I tvojim se krstom pokrstiti.
Ostaviću Akorona moga,
A poznaću Boga velikoga:
A tebe ću lipo darovati,
Ruho moje sve ću tebi dati.”
Još divojka riči ne izusti,
Zmaj nemili jezero zamuti:
Strahovito iz jezera zvižde,
U naglosti ter k divojci igje
A pram njemu Jure voevoda,
Ne uzmičuć junačkoga hoda,
Na zelenu konju dobru svomu,
Puštajući srebrne dizdume.
Pak poviknu: Isus i Mario!
Bojnim kopjem zmaja udario,
Pak je svilen pojas odpasao,
Oko vrata tu zmaja svezao.
Pojas daje gizdavoj divojci,
Ljuta zmaja da vodi u ruci
Priko svega grada bieloga,
Čak do dvora kralja širenskoga.
Zmaja vodi gizdava divojka,
Za njom igje na konjicu Juko:
Ranjen zmaje zvižde strahovito,
Jure viče tanko glasovito:
“Pokrsti se, kralju od Sirene,
I ostavi bogove himbene:
Poznaj kripost Boga velikoga
I privaru Akorona tvoga.
Plači grihe i čini pokoru,
Da ne padeš u nevolju goru:
Jer su tako hotila nebesa,
Da ti vidiš ovaka čudesa,
Jeda bi se grija ostavio
I pravom se Bogu poklonio,
Koji svakog na pokoru čeka,*

**Češ se mojim krstom pokrstiti,
Hoćeš moga Boga vjerovati,
Ja ću tebe zmaju otimati.**

*Sedi doli u zeleno travo,
Češ ti meni drobno poiskati;
Ako bi ja junak pozaspaval,
Kad se bude jezera mutila,
Zbudi mene, lijepa devojka!”
Sela dole u zeleno travo,
Ona mu je drobno poiskala.
Pozaspal je svečeni Juraje.*

*Kad se začne jezera mutiti,
Splakala se lijepa devojka,
Pala suza na lice Jureče.
Onda se je sprobudil junače,*

*Sedel je na svog konjička.
Zmaj je zašel iz vode tomutne,*

*Prevrgel ga svom mečem zelenim,
Konju ga je na rep navezao,*

Nesel ga je kralju širinskemu

*Kada dojde h kralju širinskemu:
“Ovo si mi kralje širinskemu”
Evo tvoga boga vodenoga,
Eto tebi čerčica edina.”*

Kako no je po proroku reka'."
Kad je kralju riči razumio,
I jedinu ćercu upazio,
Ćercu svoju grli i celiva,
Grihe plače i suze proliva.
Pak se krsti nasrid bila grada,
I s njim vojske dvadeset hiljada:
Sve se krsti, što u gradu biše
I pravom se bogu pokloniše.
Tad Jure sablju povadio,
Ijutu zmaju glavu odsikao:
Kralj ga vodi u svoje dvorove,
Da mu dade velike darove.
Kad je Jure u dvorovim bio,
Kralj širenski njemu govorio:
"Vidim, Jure, tvoje hrabrenosti
I da imaš nebeske kriposti.
Evo tebi kolajna od zlata,
Što junaci nose oko vrata,
I evo ti prsten s ruke moje,
Pristojan je te desnice tvoje.
I evo ti po kraljestva moga,
Mala plaća dostojanstva tvoga:
Evo tebi draga ćerca moja,
Neka bude zaručnica tvoja!"
Ali dara Jure nektijaše,
Negu kralju tiho besidjaše:
"Neću tvoga dara nijednoga,
Veće hvali Boga velikoga,
Koji te je od zla uklonio
I paklenog' zmaja izbavio:
I obori sve idole stare,
Tere gradi crkve i otare;
A ja idem od mista do mista
Pripovidat viru Isukrsta.
Paka Jure u Persiu ode,
Tere mnoge obrati narode!
I obrati gospoju kraljicu,
Aleksandru, rimsku cesaricu,
I dano mu biše od nebesa
Dila činit velikih čudesa.
Pak podnese muka vele dosta,
I krv proli za svog Isukrsta.
Sveti Jure, na tvoje poštenje,
Izprosi nam od Boga proštenje!

(Kačić 1983).

"Eto tebi beli gradi moji,
Pristajaše, da se po njih šečeš!
Eto tebi moj prstenak zlati,
Pristajaše na desnico tvojo!
Eto tebi čerčica edina,
Pristajaše, da jo budeš ljubil!"

"Al' ja neću tega nijednoga,
Neg' sakupi dosta duhovnikov,
Da mašuju maše za sve duše."

(Štrekelj 1895: pesem 629).

Iz prikazane primerjave obeh pesmi lahko sklepamo, da je belokranjska narodna pesem močno skrčena ponarodela verzija Radmanove pesmi. Na ta sklep nas navajata tudi prva vrstica pesmi “*Veseli se Bosno, zemljo ravna*” in seveda že omenjeni Štrekljev pripis.

Paradoks je seveda v tem, da slovenska verzija, ki potemtakem izvira iz avtorske pesmi z izrazito krščansko usmerjenostjo in je mlajša po nastanku, vsebuje številne starejše mitske in poganske elemente. Vsekakor jih vsebuje več kot Radmanova pesem.

Primerjava krščanskih elementov v obeh pesmih

Krščanski viri o življenjski zgodbi svetega Jurija pravijo, da se je Georgius ali kasneje sveti Jurij rodil koncem 3. stoletja v Kapadokiji. Starša, oče Geroncij in mati Polikronija, sta bila oba dobra kristjana. Sin si je izbral vojaški poklic in hitro napredoval v službi pri rimskem cesarju Dioklecijanu. Obenem pa je rasla tudi njegova vera. Ko se je začelo preganjanje kristjanov, je razdal premoženje med reveže in se sam prijavil na dvoru v Nikomediji kot kristjan. Začelo se je vsestransko in dolgotrajno mučenje, ki ga je junaško prenesel. S svojo izpovedjo in zaupanjem v Kristusovo zmago nad trpljenjem je spreobrnil veliko ljudi. Nazadnje je bil obglavljen. Njegovo truplo je dal pozneje cesar Konstantin prenesti v Lyddo in dal sezidati njemu v čast lepo baziliko (Svetniki III). Med svetniki sveti Jurij skorajda nima vrstnika, ki bi ga častile tolikšne množice. Legende o njegovem življenju in fantastičnih junaštvih so se zelo bujno množile, še posebej v času viteštva in križarskih vojn.

Svetega Jurija so začeli častiti najprej na Bližnjem vzhodu, v Egiptu, Etiopiji in Siriji. Iz Cipra in Gruzije se je njegovo čaščenje pozneje razširilo tudi v Rusijo in na Balkan ter po vsej Evropi. Od oxfordske sinode leta 1222 je Jurij zavetnik Anglije (Schauber 1995: 175). V kmečkem življenju je Jurij spadal med najpomembnejše svetnike. Njegov položaj v koledarju je bil na začetku pomladi, torej na točki, ki je delila leto na dve polovici: na pomladno, svetlo, plodno, odprto in na zimsko, temno, sterilno, zaprto. V cerkvenih krogih so nastajali poskusi, da bi Jurija umaknili iz koledarja in zgodbe o njegovem mučeništvu razglasili za apokrifne. Njegov god je 23. aprila, v severni Italiji in v oglejskem patriarhatu pa 24. aprila (Svetniki III). Dandanes je njegova zgodovinska podoba precej nezanesljiva.

Nekje v 11. stoletju je nastala legenda o svetem Juriju, ki premaga zmaja in reši kraljevo hčer. Zapisana je, kot smo že omenili, v srednjeveški knjigi *Legenda aurea* in pripoveduje naslednje: svetega Jurija je zaneslo v mestece Cyrene, blizu katerega je bilo močvirje, v njem pa zmaj, ki je zahteval žrtev. Žreb je padel na kraljevo hčer. Dekle, oblečeno kot nevesta, se je odpravilo usodi naproti, tedaj pa

je zmaja naskočil Jurij in ga prebodel s svojo sulico. Zmaja je privezal na dekličin pas in ga odpeljal v mesto. Meščanom je ponudil, da zmaja ubije, če bodo začeli verovati v Jezusa Kristusa in se bodo pokrstili (Nebeški zavetniki 1996: 238).

V pričujočih pesmicah je ta osrednja zgodba krščanske legende o svetem Juriju očitna, čeprav je v obeh primerih podana na različnih način. V Radmanovi pesmi je zgodba o vojščaku Juriju celo nekoliko pretirana in razširjena; na koncu pesem omenja še nekatere druge krščanske legende o svetem Juriju, npr. legendo o spreobrnitvi rimske cesarice Aleksandre. V belokranjski pesmi pa je krščanska legenda podana zelo skopo, skorajda bi lahko rekli, da zgolj tvori ogrodje, v katerem se sicer bohotijo starejši poganski elementi.

Tako je v Radmanovi verziji identiteta junaka, svetnika Jurija iz Kapadokije, podana že na začetku, takoj po opisu pomladi, precej natančno in poudarjeno. Medtem ko se v belokranjski verziji svetnik Jurij zelo skromno sam predstavi deklici (prim. zgoraj). Očitno je, da v Radmanovi pesmi Jurij dosti bolj izrazito deluje kot svetnik in vojščak kot v belokranjski različici.

Sicer pa sta tipična krščanska motiva v obeh pesmicah svetnik in krst, v belokranjski variaciji tudi maša in duhovniki. V Radmanovi pesmi, ki tako ali tako vsebuje celotno krščansko legendo, so krščanski elementi še grehi in pokore, cerkve ipd. To so elementi, značilni za krščansko religijo, medtem ko jih arhaična religioznost ni poznala. Tudi bojno kopje je značilen element krščanske ikonografije in v mitski zgodbi ni moglo obstajati.

V obeh pesmicah pa najdemo tudi motive in elemente, katerih ne moremo reči, da so krščanski.

Identifikacija mitskih, arhaičnih in poganskih elementov v belokranjski in Radmanovi pesmi ter njihova primerjava

Mitska zgodba o Juriju nam pripoveduje o mladeniču, ki na svojem konju prihaja od daleč, iz dežele večne pomladi in dežele mrtvih, iz Velesove dežele Vyrej čez krvavo morje, skozi goro v ravno polje. Opremljen je z bridko sabljo, kunino kapo in junaškim pasom. Prinaša roso, zelenje, pomlad, rast in rodovitnost. Na koncu svoje poti pride pred vrata gromovnikovega dvora, da bi se oženil z njegovo hčerjo in s svojo sestro dvojčico Maro. Ta *hieros gamos* skupaj s konjskim žrtvovanjem zagotavlja plodnost in rast vegetacije (Katičič 1989).

Eden od poudarkov mitske zgodbe o Juriju in tudi današnjih ljudskih običajev je na njegovi povezanosti s *prihodom pomladi*, saj je pomlad sinonim za rast, plodnost in vegetacijo. To je poudarjeno

tudi v belokranjski in Radmanovi pesmi (prim. zgoraj).

V obeh pesmih je omenjena tudi *rosa*. Jurij je v mitski zgodbi tesno povezan z roso, saj ključ, ki odpira zemljo in ki ga on prinaša iz Velesovega sveta, iz podzemlja, odpira tudi roso in tako omogoča rast vegetacije (Katičič 1989).

Zmaj oziroma različne pošasti, s katerimi se junaki borijo, je izrazit mitski in arhaičen element, ki zelo pogosto nastopa v kozmogonijskih mitih. Za nas je seveda pomembna razlika med zmajema v Radmanovi in belokranjski pesmici o svetem Juriju. Radmanova pesem ga opisuje kot "*zmaja ognjenoga*" in "*paklenog' zmaja*" (prim. zgoraj). Tako ogenj kot pekel sta toposa krščanskega mitskega sveta. Belokranjska verzija pa ga opisuje kot "*zmaja vodenoga*" in "*boga vodenoga*" (prim. zgoraj). Vodni zmaj in vodni bog v belokranjski verziji zaradi povezave voda/bog nakazujeta na praslovanskega boga Velesa, boga mrtvih, ki prebiva za morjem in je v nekaterih pesmicah, predvsem zagovorih, definiran tudi kot "*ljut zvijer*" (Katičič 1989). Sicer je Veles mitska opozicija Perunu, slovanskemu bogu gromovniku. Prvi vlada v podzemlju, drugi na nebu, prvi je bog mrtvih, drugi je bog živih.

V Radmanovi in belokranjski pesmi je pri opisovanju obveznosti, ki jih ima mesto do zmaja, ohranjena povezava med deklico, ovco in žrtvijo, vendar je v belokranjski pesmi kot inovacija glede na Radmanovo pesem še povezava z motivom desetine.

Povezavo med deklico in žrtvijo potrjuje arhaični motiv desetine oziroma desetništva. Dušan Ludvik opirajoč se na zgodovinske dokaze o človeških žrtvah bogovom (o zmaju smo že rekli, da je bog Veles), meni, da so bile vsaj v najstarejši dobi določene človeške desetine. Prvotni, arhaični smisel desetine je, kot meni Ludvik, človeška žrtev bogu (prim. Ludvik 1960). V belokranjski pesmici je kralj moral dati svojo hčer bogu Velesu "*za deseto*" (prim. zgoraj). V slovenskem ljudskem izročilu je ta arhaični moment ohranjen v priljubljenem motivu desetnice.

Omeniti je treba tudi besedno zvezo *ravno polje*, ki jo v belokranjski verziji najdemo dvakrat, v Radmanovi pesmi pa je ni. Jurijeva pot je vedno "*čez krvavo morje, skozi goro, v ravno polje*" (Katičič 1989). Primere te poti najdemo v številnih jurijevskih pesmicah:

“Prošel je, prošel, pisani Vuzem,
Došel je, došel, Juraj zeleni,
Iz zelene gore u to ravno polje.”

(Huzjak 1957:4).

Ali:
“Pisan Vuzem prošao, zelen Juraj došao,
Iza one gore, u to ravno polje.”

(*ibid.*:7).

Ravno polje, ki ga srečamo pri vsaki pripovedi o Jurijevem "*hodu*", vsekakor spada v mitsko frazeologijo.

Pomemben mitski element je *Jurijev konj*. Katičić je namreč preko zgodbic, poročnih običajev in ugank prišel do identifikacije konja in Jurija. Neka hrvaška zgodbica govori o tem, da želi Jurij bogu zmaju namesto deklice dati svojega konja. Ta motiv pripelje do osrednje teme praslovanskega jurijevskega mita – do Jurijevega žrtvovanja oziroma kozmogonijske konjske žrtve, ki je tudi značilnost indoevropske religije (prim. Katičić 1989).

Morebiti se je v besedilo Radmanove pesmi "*ne uzmičuč junačkoga hoda, na zelenem konju...*" vtihotapila ravno ta mitska podoba kentavra, človekakonja, kajti kako bo junak hodil na konju.

Med mitske elemente lahko prištejemo tudi junakovo orožje. Belokranjska in Radmanova verzija se v tem sicer razlikujeta. V slovenski različici ima Jurij *meč zeleni*. V hrvaški različici je omenjeno bojno kopje ("*bojnim kopjem zmaja udario*"), kar je element krščanske ikonografije, malo kasneje pa naletimo tudi na sabljo. V hrvaški verziji je omenjen tudi pas. Oprema mitskega Jurija je naslednja:

"Ovo se klanja zeleni Juraj, – kirales,
Zeleni Juraj, zeleni drevce – kirales:
Zeleno drevce (v) zelenoj hali – kirales,
Zelenoj hali, jukuni kapi – kirales,
Jukuni kapi, jubričkoj sablji – kirales,
Ju(b)ričkoj sablji, u bačkom pasu – kirales,
U plavi hlači, u žutih čizmah – kirales."

(*Štrekelj 1904-1907:135*).

V Radmanovi pesmi je Jurij zmaju odsekal glavo.

"...Tada Jure sabljo povadio,
ljuti zmaju glavu odsikao: ..."

(*Kačić:1983*).

V belokranjski verziji to ni poudarjeno (samo: "*Prevrgel ga svom mečem zelenim.*"), prav tako ne v krščanski legendi. Katičić meni, da je za mitski Jurijev boj z zmajem utrjena lingvistična formula *set-i golvo* in da je ubijalec zmaja *golvosek*. Po tem se tudi jasno razlikuje od gromovnika, ki ubija kačo s kamnitim orožjem po formuli *biti* ali arhaično *žeti*.

V mitski zgodbi o Juriju je osrednja tema svatba oziroma mitski *hieros gamos*. Jurij na poti iz podzemlja sreča Maro, Perunovo hčer in svojo sestro dvojčico. Med njima pride do incesta. To je izrazit arhaičen motiv, namenjen zagotavljanju plodnosti. V slovenski in hrvaški pesmi o Juriju, ki ubije zmaja in reši kraljevo hčer, je možnost poroke Jurija s kraljevo hčerjo zgolj nakazana. Oče sicer ponuja Juriju svojo hčer in pol kraljestva, vendar svetnik Jurij to v obeh primerih odkloni.

Ambivalentni motivi v belokranjski in Radmanovi pesmi

Dejstvo je, da se na najmlajši, torej krščanski ravni slovanske religije mešajo poganski prototipi s krščanskimi liki. Tako nastane fenomen "dvojne vere" (Gimbutas 1978:354). Tako tudi v analiziranih pesmicah najdemo kar nekaj motivov, ki vsebujejo vsaj dva pomena, poganškega in krščanskega.

Prvi tak element je kar sam Jurij. Po eni strani je to mitski Jurij ali Jarylo, imaginarna podoba, ki uteleša pomlad in s svojo mitsko dramo, katerega osrednji temi sta incest in žrtvovanje, omogoča plodnost in ponovno oživitev narave. V svoji krščanski podobi je vitez, svetnik in mučenik, prinašalec nove vere, pogumni borec in junak. V mitski zgodbi je Jurij bog, v podobi mladeniča in konja, v krščanski legendi, ki ima pretenzije po zgodovinskosti, pa je Jurij človek, svetnik in vojščak.

Zmaj je v slovanski mitski strukturi "*ljut zvjer*", vodni bog, torej podoba boga Velesa, boga smrti in onega sveta, pa tudi boga živine, bogastva in trgovine. V krščanstvu je zmaj simbol poganstva in zla.

Konj v jurijeviskih pesmicah lahko predstavlja Jurija, ki ima, kot smo že omenili, v mitski zgodbi podobo kentavra, v krščanski ikonografiji pa je konj znak viteštva.

Desetina, ki jo zasledimo v slovenski pesmi, je lahko srednjeveška dajatev desetine pridelka cerkvi in fevdalca. Kot pravi Dušan Ludvik, pa je desetina obstajala tudi v predkrščanskih časih in je pomenila človeško žrtev bogovom.

Tudi jagnje ima lahko, kot smo videli, dvojni pomen. Lahko je arhaična obredna daritev, lahko pa je tudi krščanski simbol "jagnje božje".

LITERATURA

- BELAJ, V. (1989): "**Zeleni Juraj**" u svetoj zemlji"; v *Studia Ethnologica Voleta 1*. Zagreb: Filozofska fakulteta.
- BELAJ, V. (1990): "**Hoditi-goniti**"; v *Studia Ethnologica Voleta 2*. Zagreb: Filozofska fakulteta. Str.: 49-76.
- BELAJ, V. (1993)(D): "**Mladenkin vijenac na suhoj grani**"; v *Studia Ethnologica Voleta 5*. Zagreb: Filozofska fakulteta. Str.: 81-91.
- BELAJ, V. (1993): "**Jedna druga Marija**"; v *Bogoslovska Smotra br.1-2*. Zagreb. Str.: 150-167.
- BOŠKOVIC-STULLI, M., ZEČEVIĆ, D. (1978): **Povijest hrvatske književnosti I**: Usmena i pučka književnost. Zagreb: Mladost.
- GIMBUTAS, M. (1974): **The Slavs**. London: Thames and Hudson.
- GIMBUTAS, M. (1987): "**Slavic Religion**"; v *Eliade Mircea: Enciklopedija of Religion*. New York: Macmillan Publishing Comp. Str.: 353-361.
- GOJJEVŠČEK, A. (1982): **Mit in slovenska ljudska pesem**. Ljubljana: Slovenska matica.
- HERCIGONJA, E. (1975): **Povijest hrvatske književnosti II**: Srednjovjekovna književnost. Zagreb: Mladost.

- HUZJAK, V. (1997): **Zeleni Juraj**. Publikacija etnološkega seminarja 2. Zagreb: Filozofska fakulteta.
- IVANOV, V. N., TOPOROV, V. N. (1989): "**Slovanska mitologija**"; v *Nova revija* št. 87/88, let.VIII. Str.:1006-1013, Ljubljana.
- JAKOBSON, R. (1972): "**Slavic Mythology**"; v *Leach, M. (ur.): str.:1025-1028*.
- KAČIČ, M. A. (1983): **Razgovor ugodni naroda slovinskoga**. Split: Zbornik "Kačić".
- KATIČIČ, R. (1989)(I): "**Hoditi-roditi. Tragom tekstova jednog praslavenskog obreda plodnosti**"; v *Studia Ethnologica Voleta 1*. Zagreb: Filozofska fakulteta. Str.: 45-78.
- KATIČIČ, R. (1989): "**Dalje o rekonstrukciji tekstova jednog praslavenskog obreda plodnosti**"; v *Studia Ethnologica Voleta 2*. Zagreb: Filozofska fakulteta. Str.: 35-47.
- KATIČIČ, R. (1991): "**Dalje o rekonstrukciji tekstova jednog praslavenskog obreda plodnosti (II)**"; v *Studia Ethnologica Voleta 3*. Zagreb: Filozofska fakulteta. Str.: 35-41.
- LEACH, M. (ur.) (1972): **Folk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend**. Vol.2. New York.
- LE GOFF, J. (1986): **Za drugačen srednji vek**. Ljubljana: Škuc.
- LUDVIK, D. (1960): "**Izvor desetništva**"; v *Slovenski etnograf XIII*. Ljubljana. Str.: 79-89.
- MALLORY, J. P. (1989): **In Search of the Indo-Europeans**. London: Thames and Huston.
- MIKLAVČIČ, M., DOLENC, J. (ur.) (1969): **Leto svetnikov II**. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
- RAJAR, B., KALČIČ, U. (ur.) (1996): **Nebeški zavetniki**. Ljubljana: DZS.
- SCHAUBER, V., SCHINDLER, M. (ur.) (1995): **Svetniki in godovni zavetniki**. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Slovenske ljudske pesmi I**. (1970): Ljubljana: Slovenska matica.
- ŠAŠELJ, I. (1909): **Bisernice iz Belokranjskega narodnega izročila I, II**. Ljubljana: Katoliško tiskarsko društvo.
- ŠAŠELJ, I. (1934): "**Povodni zmaj in belokranjska narodna o sv. Juriju**"; v *Etnolog VII*. Ljubljana
- ŠTREKELJ, I. (1895): **Slovenske narodne pesmi I**. Ljubljana: Slovenska matica.
- ŠTREKELJ, I. (1904): **Slovenske narodne pesmi III**. Ljubljana: Slovenska matica.